

‘Terug op de grond en weer tussen de mensen’

**Advies aan de minister van LNV over ‘Food Delta’,
de betekenis van kennis en wetenschap voor
voeding en het agrofoodcluster binnen de Nederlandse economie,
in het bijzonder de rol en positie van
Wageningen Universiteit en Researchcentrum.**

**Publicatie RLG 02/4
maart 2002**

RAAD VOOR HET LANDELIJK GEBIED

De Raad voor het Landelijk Gebied is per 1 januari 1997 ingesteld bij wet, als één van de brede adviesraden van het nieuwe adviesstelsel. Op 28 januari 1997 is de raad officieel geïnstalleerd door de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. De raad adviseert de regering en de beide kamers van de Staten-Generaal op de hoofdlijnen van beleid. De raad richt zich op strategische adviezen op de lange en middellange termijn en incidenteel op actuele zaken op korte termijn. Het werkterrein betreft het gehele beleidsveld van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, aangeduid als 'landelijk gebied'.

Samenstelling van de raad

- * Prof. H.J.L. Vonhoff, voorzitter
- * Prof.dr. Th.A.M. Beckers
- * mw. drs. H.L. Blok
- * mw. dr. H.M. de Boois
- * Prof.dr. G.J. Borger
- * mw. mr. F.G. van Diepen-Oost
- * Ir. J.T.G.M. Koolen
- * dhr. B.J. Krouwel
- * mw. M.D.A.M. van der Laan-Veraart
- * mw. Ir. J.M. Leemhuis-Stout
- * mw. G.W. van Montfrans-Hartman
- * dhr. P. Nijhoff
- * Prof.dr. J.D. van der Ploeg
- * Ir. F.C. Prillewitz
- * Prof.dr. J. Swinnen

Algemeen secretaris: mr. W.J. Kooy

Raad voor het Landelijk Gebied

Stationsplein 14
3818 LE Amersfoort
telefoon: (033) 461 99 48
fax: (033) 461 53 10
e-mail: raad.landelijk.gebied@rlg.agro.nl
website: www.rlg.nl

Inhoudsopgave

Deel 1   Samenvatting

Deel 2   Advies

Deel 3   Toelichting

3.1   Inleiding

3.2   Analyse

**3.3   Beantwoording van de afzonderlijke
adviesvragen**

Bijlagen

1   Adviesaanvraag Food Delta

2   Overzicht publicaties

Deel 1 Samenvatting

'Terug op de grond en weer tussen de mensen'

De kennisinfrastructuur op het gebied van landbouw, voedsel en landelijk gebied is essentieel voor het functioneren van 'Food Delta, het complex van ondernemingen, organisaties en instellingen die zich in Nederland bezighouden met de productie en handel in voedsel en het beheer van het landelijk gebied. 'Food Delta' is vanouds van belang voor de economie. Maar de omstandigheden zijn veranderd. Het gaat niet meer alleen om de economie, maar om de betekenis van voedsel en landelijk gebied voor de kwaliteit van het leven. 'Food Delta', en met name de kenniscomponent daarvan, is nu een bepalende factor geworden in aspecten van voedselproductie die de samenleving vandaag de dag van groot belang acht: voedselveiligheid, dierenwelzijn, ecologie en landschap.

Om die bepalende factor te kunnen zijn, is het noodzakelijk dat binnen de kennisinfrastructuur het accent wordt verlegd. Onderzoek en kennis zijn te eenzijdig gericht geweest op technologie en bestrijden van problemen met een 'end of pipe' benadering. Het vertrouwen van de consument in de integriteit van het voedsel is sterk gedaald, het draagvlak voor de gangbare productiemethoden is gering en het innoverend vermogen van de praktijk wordt te weinig ondersteund en verrijkt met wetenschappelijke kennis.

Om die situatie te verbeteren moet de groene kennisinfrastructuur, waarvan het accent in Wageningen ligt, de verbinding met de samenleving en met de praktijk herstellen: 'terug op de grond en weer tussen de mensen'.

Drie vereisten, drie rollen, drie voorwaarden

De consument twijfelt aan de integriteit van het voedsel. Om die twijfel weg te nemen moet aan *drie vereisten* worden voldaan:

- Door de keten heen wordt eenduidige en betrouwbare informatie over product en productiewijze gecommuniceerd, op grond waarvan de consument een verantwoorde keuze kan maken;
- De overheid borgt de veiligheid van voedsel met heldere regels die het kader vormen waarbinnen de marktprocessen zich afspelen;
- Er is objectieve kennis over risico's en gezondheidsaspecten van voedsel die goed wordt gecommuniceerd met de samenleving.

De groene kennisinfrastructuur kan *drie rollen* vervullen om aan die vereisten te voldoen:

- Het leveren van publieke kennis. Onafhankelijke kennis en onderzoek zijn nodig ten behoeve van regelgeving en de toepassing daarvan.
- Het stimuleren van innovatie en ontwikkeling. Fundamenteel en strategisch onderzoek moet worden gecombineerd met het innovatief vermogen van de praktijk, en dit moet door de hele keten gebeuren: van de mond terug naar de grond en van de grond naar de mond. De oplossing van problemen moet zo vroeg mogelijk in de keten gezocht worden.
- Het borgen van de kritische rol van kennis. Zowel maatschappelijke ontwikkelingen als ontwikkelingen rond de productie van voedsel moeten kritisch en onafhankelijk worden gevolgd en het publiek debat moet vanuit de kennisinfrastructuur worden gevoed. Binnen de kennisinfrastructuur moet die rol worden geborgd, inhoudelijk maar ook organisatorisch en financieel. Onderzoek ten behoeve van het publiek debat moet niet worden vermengd met onderzoek in opdracht van derden.

Om de hierboven aangegeven rollen adequaat te vervullen moet aan een aantal *voorwaarden* worden voldaan. De drie belangrijkste zijn:

- Er is experimenteerimte nodig in de praktijk. Innovatie in de groene sector moet in hoge mate co-innovatie zijn, innovatie van wetenschap en praktijk samen. Het laboratorium van het groene kennissysteem staat dus niet alleen bij de universiteit, maar letterlijk ook op de boerderij. De regelgeving, met name op het gebied van landbouw en milieu, biedt onvoldoende ruimte voor experimenten. Het is gewenst dat de rijksoverheid de mogelijkheden op dit punt vergroot. Bovendien moeten de drempels omlaag. Voor lokale actoren en startende ondernemingen is het moeilijk om toegang te krijgen tot wetenschappelijk onderzoek. Er moeten condities worden geschapen waardoor consumenten, boeren, gemeenten en midden en kleinbedrijf eenvoudig met hun onderzoeksvragen bij het wetenschappelijk onderzoek terecht kunnen.
- Gamma- en bètawetenschappen moeten worden verbonden. Technologische en agro-ecologische kennis is essentieel maar schiet op zich tekort om aan de huidige maatschappelijke vraag te voldoen. Deze kennis moet gekoppeld worden aan gammakennis: kennis over bijvoorbeeld de

perceptie en de behoefte rond voedsel aan consumentenzijde en aan de relatie tussen voeding en gezondheid. Bovendien kennis die gericht is op de betrokkenheid van andere actoren dan de traditionele spelers in het spel, zoals organisaties van allochtonen, patiëntenorganisaties of ICT-ontwikkelaars.

- De agro-ecologische basisdiscipline krijgt nieuwe actualiteit. Verbreding van het kennisrepertoire is essentieel, maar is alleen effectief als de oorspronkelijke basisdiscipline, de productie van voedsel aan het begin van de keten, nieuwe impulsen krijgt. De samenleving vraagt duurzame landbouw, maar het bestaande kennisrepertoire schiet tekort om aan die vraag te voldoen. Het is noodzakelijk nieuwe agro-ecologische kennis te ontwikkelen die gericht is op duurzame landbouw en die problemen zo vroeg mogelijk in de voedselketen voorkomt of oplost.

Kenniscentrum Wageningen

Voor het Kenniscentrum Wageningen ligt er binnen 'Food Delta' een blijvende rol van grote betekenis. Wageningen UR heeft hierin geen monopolie, maar draagt in belangrijke mate bij aan het vervullen van bovengenoemde voorwaarden. Opvallende karakteristieken van het gewenste profiel van Wageningen UR zijn:

- koppelen van kennis van voedselperceptie aan technologische kennis;
- systematisch verbinding leggen tussen voedsel, landbouw, en groene ruimte;
- verbinden van kennis uit wetenschap en praktijk voor een pluriforme ontwikkeling;
- internationaal en nationaal opereren als sterke partner in strategische allianties;
- participeren in het maatschappelijk debat; midden in de samenleving staan.

De Raad verwacht dat Wageningen met dit profiel meer studenten kan trekken.

Deel 2   Advies

Wat is Food Delta?

Het begrip Food Delta wijst naar Nederland als vestigingsland van het complex van ondernemingen, organisaties en instellingen die zich bezig houden met de productie van en handel in voedsel en aanverwante bedrijvigheid. De kennisinfrastructuur is van cruciaal belang voor het ondersteunen van de voortdurende vernieuwingen die nodig zijn om de sterke positie van dat complex in internationaal verband te handhaven. De positie van Food Delta rust ook op het vertrouwen van consumenten en burgers in de kwaliteit en de veiligheid van voedsel. Dat vertrouwen staat onder druk door incidenten, nieuwe inzichten in de relatie tussen voedsel en gezondheid en zich wijzigende voorkeuren van consumenten. Nieuwe technologische ontwikkelingen die zich aandienen zoals biotechnologie roepen in dit opzicht nieuwe vragen op.

De rol van kennis en wetenschap in de ontwikkeling en toepassing van nieuwe technologie en voor het bieden van objectieve informatie over voedselveiligheid en de risico's hierbij is het onderwerp van dit advies.

Betekenis Food Delta verbreedt zich

Food Delta bestaat al, maar het concept behoeft dringend aanpassing en verbetering. De rol van de overheid is er daarbij primair een van het faciliteren en begeleiden van ontwikkelingsprocessen. Food Delta als zodanig is niet 'maakbaar' door de overheid. De overheid moet wel de vereiste condities creëren. Het agrofoodcomplex - Food Delta - is vanouds al van belang voor de Nederlandse economie. De Raad constateert dat dit belang breder wordt: in wezen gaat het om de betekenis voor de kwaliteit van het leven.

Het agrofoodcomplex is niet meer alleen een factor in een geheel van productie, omzet, winst en toegevoegde waarde. Het is nu ook een bepalende factor voor voedselveiligheid, dierenwelzijn, ecologie en landschap.

'Terug op de grond en weer tussen de mensen'

Onderzoek en onderwijs zijn de afgelopen periode te eenzijdig gericht geweest op technologie en het aanpakken van problemen met 'end of pipe' oplossingen. Hiermee hangt samen het in onvoldoende mate in contact staan met de samenleving en met de praktijk. Dit geldt met name waar de praktijk pogingen onderneemt om tegemoet te komen aan nieuwe behoeften en nieuwe waarden in markt en samenleving. De essentie is dat de verbindingen van de kennisinfrastructuur met praktijk en samenleving worden hersteld en versterkt: 'Terug op de grond en weer tussen de mensen'.

Voorwaarden voor verantwoorde keuze consument

Voor een betere voedselkeuze door de consument zijn er drie vereisten:

- De ketens die producent en consument verbinden, bieden eenduidige en betrouwbare informatie over product en productiewijze zodat de consument in staat wordt gesteld een meer bewuste keuze te maken en de signalen uit die keuze effectief en efficiënt worden teruggedleid naar de producent.
- De overheid borgt de veiligheid van voedsel met heldere regels die krachtig worden gehandhaafd en schept zo het kader waarbinnen marktprocessen zich kunnen afspelen.
- Objectieve kennis over risico's en gezondheidsaspecten van voedsel wordt goed gecommuniceerd.

Publieke kennis nodig

Kennisinstellingen vervullen in dit verband verschillende rollen. Één rol is die van het leveren van onafhankelijke kennis en onderzoek t.b.v. regelgeving en de toepassing daarvan. Deze kennis moet actief worden verspreid naar het algemene publiek en vrij toegankelijk zijn voor burgers en maatschappelijke organisaties. De ontwikkeling en verspreiding van informatie over de consequenties en de risico's van nieuwe technologieën is een publiek belang waarvoor de overheid derhalve zorg behoort te dragen. Een transparante informatievoorziening vereist legitimatie en heldere kaders vanuit de overheid. Behalve wetenschappelijke kennis is daarvoor kennis nodig die uit het agrofoodcomplex zelf beschikbaar komt.

Kennis faciliteert vernieuwing

De tweede rol van de kennisinfrastructuur ligt in innovatie en ontwikkeling. Technologieontwikkeling vloeit voort uit fundamenteel en strategisch onderzoek; de verdere ontwikkeling en toepassing worden

primair aangestuurd door het bedrijfsleven. Integraal denken is daarbij geboden. De hele keten moet worden meegenomen als context voor een concreet probleem. De omslag van aanbodgericht naar vraaggericht (marktgericht) denken betekent dus niet alleen met de laatste schakel, de consument, bezig zijn, maar door de hele keten: 'van de mond terug naar de grond en van de grond naar de mond'. Deze aanpak maakt het mogelijk problemen op te lossen in plaats van bestrijden en dat zo vroeg mogelijk in de keten te doen.

Kritische rol van kennis borgen

Een derde rol is de kritische begeleiding van maatschappelijke ontwikkelingen en het voeren van het debat daarover. De universiteit moet contra-expertise leveren. Een te grote afhankelijkheid van onderzoek in opdracht van derden (3^e geldstroom) vormt een bedreiging voor deze kritische rol van de wetenschap. Dat vereist bij de universiteit dat contractonderzoek voor ondernemingen en onderzoek ten behoeve van het publiek belang organisatorisch goed gescheiden zijn. Onderzoekers in het 'vrije onderzoek' kunnen wel leren van onderzoekers in het contractonderzoek' en vice versa, maar ze kunnen niet gelijktijdig beide posities innemen.

Experimenteeruimte nodig in de praktijk

In de samenwerking van kennisinstellingen met (groepen van) producenten en (clusters van) ondernemingen wordt in toenemende mate aandacht geschonken aan co-innovatie. Het onderzoek dat Wageningen UR tezamen met een aantal milieucoöperaties realiseert, kan in dit verband als een voorbeeld gelden.

Dergelijk onderzoek loopt vaak vast omdat er in regelgeving (met name ten aanzien van landbouw en milieu) onvoldoende ruimte is voor experimenten. Het besef dat het laboratorium zich ook op de boerderij bevindt, vraagt er om dat er in de praktijk ruimte nodig is voor experimenten. De overheid die regels stelt – zeker als dat regels zijn over de middelen hoe bepaalde doelstellingen te bereiken – moet die ruimte scheppen.

Laagdrempeligheid voor starters en lokale groepen

Kennisinstellingen moeten laagdrempelig toegankelijk worden gemaakt voor startende ondernemers en voor lokale actoren in de samenleving. Veel onderzoek in Wageningen wordt uitgevoerd in opdracht van kapitaalkrachtige bedrijven. Het is belangrijk dat er condities worden geschapen dat burgers, boeren, gemeenten, MKB etc. ingangen krijgen voor maatschappelijk gedragen vragen om onderzoek. Daartoe zou een instantie moeten worden gevormd die maatschappelijke organisaties helpt om onderzoeksvragen te formuleren en een fonds om dat onderzoek uit te laten voeren. Interessant is in dit verband een initiatief vanuit het bedrijfsleven voor het 'internet voor alledag' met als doel boeren, burgers en consumenten informatie te bieden over duurzame consumptie en productie van voedsel.

Food Delta, lokaal én internationaal

Food Delta beperkt zich niet tot de omgeving van Wageningen, maar manifesteert zich op nationale schaal binnen een Europese en mondiale context. Clustering van een aantal activiteiten in de omgeving van Wageningen is zinvol. De overheid moet daarvoor alleen de condities creëren, en de keuze van locatie van activiteiten overlaten aan de actoren binnen het agrofoodcomplex. Een 'Food Delta Wageningen' is het gevolg van een ontwikkeling die de overheid kan stimuleren, maar niet het resultaat van een 'grand design'. Het voorbeeld van de 'Silicon Valley' uit de adviesaanvraag beslaat overigens een gebied dat bijna zo groot is als Nederland. Wetenschap is internationaal. Om die reden meent de Raad dat er sprake is van een Food Delta die zich verbindt met netwerken die zich uitstrekken in Europa en de rest van de wereld. De minister moet niet kiezen voor investeren in een Food Delta Wageningen als tegenpool van netwerken over grotere afstanden, maar voor een goede combinatie van beide.

Positie Wageningen vooral eigen verantwoordelijkheid

Er is sprake van een herdefinitie van de plaats van Wageningen UR binnen het krachtenveld waarin het opereert. Wageningen verwerft een meer centrale, maar tegelijkertijd meer onafhankelijke positie binnen het krachtenveld gevormd door overheid, maatschappij en praktijk, waarbij de laatste term staat voor voedsel, landbouw en groen. Dit biedt de mogelijkheid van dienstverlening, maar houdt ook nadrukkelijk de ruimte open voor het bieden van contra-expertise, wanneer en waar dat nodig is. De universiteit bepaalt zelf haar plaats in de samenleving en haar rol. Het beleid (het ministerie van LNV) moet niet tussen de universiteit en de samenleving staan. Dat geldt zeker voor de kritische rol

van de universiteit in die gevallen waar de wijze van optreden van de overheid deel van het probleem is geworden. Dat weerhoudt overheid en universiteit er overigens niet van een gezamenlijk direct door die overheid gefinancierd onderzoeksprogramma te ontwikkelen.

Allianties aangaan vanuit eigen sterkte

Verbindingen en samenwerkingsverbanden op internationaal en nationaal niveau gelden bij dit alles als essentieel. In dat opzicht bouwt Wageningen UR op haar sterke traditie voort. Tegelijkertijd is duidelijk dat het áángaán, onderhouden en uitbouwen van dergelijke verbindingen en netwerken alleen mogelijk is vanuit een stevige eigen basis en kritische massa. Nationaal gesproken betekent dit dat Food Delta als netwerk van kennisinstellingen, bedrijven, etc. op het gebied van voedsel en groen rond Wageningen een belangrijk zwaartepunt zal houden. In samenwerking met de Provincie Gelderland, het Knooppunt Arnhem Nijmegen en de Universiteit van Nijmegen zal deze concentratie, mede in het kader van de VIJNO, verder worden versterkt.

Gamma wetenschappen verbinden met bèta

Technologieontwikkeling behelst meer dan techniek. Kennis van de relevante sociale en culturele achtergronden van voedselconsumptie, van de verhoudingen in het landelijk gebied en van de maatschappelijke en bestuurlijke processen daarin zijn nog onvoldoende ontwikkeld. Dit bemoeilijkt de communicatie en wisselwerking tussen wetenschap en praktijk eens te meer. Om die reden vindt de Raad dat met name de bèta en gamma kennisdomeinen sterker met elkaar moeten worden verbonden. Dit houdt met betrekking tot het thema 'voedsel' onder meer in dat meer aandacht wordt besteed aan perceptie en behoeften aan consumentenzijde als ook (in samenwerking met bijvoorbeeld de Universiteit van Nijmegen) aan de relaties tussen voeding en gezondheid. Technologisch onderzoek moet uitdrukkelijk worden ingepast in en gekoppeld aan de relevante maatschappelijke kaders. Bovendien moet de kennis op het gebied van het einde van de productieketen sterker worden gekoppeld aan verder te ontwikkelen agro-ecologische kennis aan het begin van de keten.

Basisdisciplines krijgen nieuwe actualiteit

Hoewel Wageningen UR haar werkveld aan de ene kant nadrukkelijk verbreedt, is er tegelijkertijd sprake van een *revival* van de klassieke kern, de agronomie. Wetende dat een nieuwe, multifunctionele en meer duurzame landbouw niet simpelweg kan worden gestoeld op het vroegere kennisrepertoire, maar juist om *nieuwe* kennis vraagt, wordt deze kennis (met nadrukkelijke aandacht voor de verbindingen naar 'voedsel' en 'groen') voortvarend ontwikkeld. In dit opzicht verwerft Wageningen UR opnieuw een internationale voorsprong. Noodzakelijke agro-ecologische oplossingen en technologieën (die contrasteren met de gangbare industrieel-technologische 'end-of-the-pipe' oplossingen) worden op deze wijze gegenereerd.

Enkele specifieke uitwerkingen

In de analyse van de relaties tussen maatschappij, praktijk en wetenschap is een aantal frictiepunten genoemd. Op basis daarvan adviseert de Raad:

- Technische en sociale en bestuurswetenschappen sterker met elkaar te verbinden: kennis op het gebied van maatschappelijke verlangens en behoeften koppelen aan de 'technologische' kennis van voedsel en landbouw. Internationaal wordt hiervoor het begrip 'rural studies' veel gebruikt, dat vooreerst een multidisciplinair karakter heeft. De Raad heeft het in dit advies benoemd als het versterken van de bèta – gamma as. Bij andere Nederlandse universiteiten spreekt men over socio-technische studies gericht op maatschappelijk verantwoorde technologieontwikkeling.
- De kennis van agro-ecologische landbouw krachtig te ontwikkelen.
- De kennis van de perceptie van voedsel te koppelen aan de technologische kennis over voedselkwaliteit. Dit levert nieuwe vragen op voor basisdisciplines zoals kennis van de bodem, vleestechnologie, graslandbeheer en vruchtbaarheid/diergezondheid. Om de kritische massa hiervan te behouden moet hierin opnieuw worden geïnvesteerd.
- Anticiperend op mogelijke risico's van komende ontwikkelingen tijdig kennis te ontwikkelen om in te kunnen grijpen voordat het kwaad is geschied. De Raad heeft de indruk dat dit ten aanzien van de problematiek van mest en gewasbescherming onvoldoende tijdig heeft plaats gehad. Een dergelijke situatie dient bijvoorbeeld op het gebied van biotechnologie te worden voorkomen.
- Systematisch verbinding te leggen tussen landbouw, voedsel en groen; dit dient tevens uitstraling te krijgen naar het geheel van het groene (beroeps)onderwijs.

- Kennis uit de praktijk en universitaire kennis te verbinden om echte innovaties tot stand te brengen en deze breder in de praktijk te verspreiden door verdere ontwikkeling en aanpassing aan verschillende omstandigheden en uiteenlopende bedrijfsstijlen en ondernemersstrategieën.

Energie en doortastendheid nodig

Deze punten hebben de aandacht van de Raad van Bestuur van Wageningen UR gezien hun missie. Na het fusieproces van DLO en universiteit en de interne reorganisaties die daarmee gepaard gingen, is nu de tijd gekomen om de maatschappelijke rol met kracht en voortvarendheid in te vullen. Er is reeds veel samenwerking met andere universiteiten en onderzoeksinstituten. De analyse in dit advies laat zien dat de gewenste ontwikkeling bij Wageningen UR wel in gang is gezet, maar nog te zwak en te langzaam doorwerkt. De taak van de minister van LNV als structuurverantwoordelijke is deze ontwikkeling van Wageningen UR te ondersteunen. Als financier en opdrachtgever kan hij brede, integrale onderzoeksprogramma's stimuleren die de schotten binnen Wageningen UR slechten en de samenwerking met andere universiteiten en onderzoeksinstituten verstevigen.

Landbouwwetenschappen als beroep: hoe kan de interesse voor studies over voedsel en landelijk gebied in brede zin worden vergroot?

De teruglopende interesse voor studies die betrekking hebben op landbouw en landelijk gebied vormt een bedreiging voor de noodzakelijke versterking van de kennisinfrastructuur en de vorming van voldoende professionals voor het agrofoodcomplex. Deze tendens is niet uniek voor Wageningen UR. Het is een algemeen verschijnsel waarmee exacte studies zich zien geconfronteerd.

De Raad meent dat een aantal van de bovenaangegeven acties Wageningen aantrekkelijker zal maken en een sterke positie zal geven ten opzichte van andere universiteiten. De Raad denkt dan aan de versterking van de verbinding van bèta en gamma en een grotere aandacht voor de maatschappelijke aspecten van 'life sciences'. Als Wageningen als universiteit weer midden in de samenleving staat en betrokken is in de vernieuwingen rond voedsel en groen, zowel in een ondersteunende als in een kritisch begeleidende rol, wordt Wageningen 'sexy'. Zo'n omgeving is bij uitstek geschikt voor de wetenschappelijke vorming en het verwerven van de vaardigheden die Wageningse ingenieurs een goede positie geven op de arbeidsmarkt.

Behouden sterke punten

Uitgesproken sterke punten van Wageningen UR zijn:

- de internationale oriëntatie;
- een aantal unieke studies die alleen Wageningen UR aanbiedt;
- een grote mate van flexibiliteit en keuzevrijheid binnen de studies;
- Wageningen staat als universiteit in het buitenland goed aangeschreven met een breed kennisaanbod.

Versterken zwakke punten

Er zijn ook punten waarop verbetering nodig is:

- zwaar inzetten op een brede maatschappelijke oriëntatie van de universiteit;
- wegnemen van het imago van alleen maar landbouwproductie en voedseltechnologie;
- benadrukken dat Wageningen het 'groene kenniscentrum' is dat de relatie legt tussen de maatschappij enerzijds en landbouw, voedsel en landelijk gebied anderzijds;
- de wisselwerking van wetenschap en praktijk;
- de naamgeving van de studies. Deze laatste wordt te veel bepaald door de interne organisatie van de universiteit en te weinig door de feitelijke inhoud en de maatschappelijke herkenbaarheid;
- meer zichtbaar aanwezig zijn in de maatschappelijke debatten over voedsel, landbouw en platteland. Die externe rol begint al binnen de universiteit: het maatschappelijk debat moet binnen de universiteit gebracht worden;
- de internationale faam beter benutten voor het aantrekken van buitenlandse studenten.

Deel 3 Toelichting

3.1 Inleiding

opzet van de toelichting

Eerst wordt in hoofdstuk 3.1 de context van het advies beschreven: de adviesvraag en enkele centrale onderwerpen daarin. Hoofdstuk 3.2 omvat een analyse die de basis legt voor het advies. Dit wordt afgesloten met een agenda voor verandering. In hoofdstuk 3.3 wordt vervolgens ingegaan op de concrete punten uit de adviesvraag.

adviesvraag

Het onderwerp 'Food Delta' richt zich op de betekenis van het agrofoodcluster voor de Nederlandse economie en de wijze waarop kennis en wetenschap - en in het bijzonder het Kenniscentrum Wageningen - dit in de toekomst kunnen blijven ondersteunen. De adviesvraag¹ beweegt zich in essentie rond drie onderwerpen:

1. het vertrouwen van de consument in voedsel en de informatie en communicatie rond voedsel die daarvoor nodig zijn
2. de positie van Nederland als 'Food Delta', een vitaal en maatschappelijk ingebed complex van economische activiteiten -van Europese schaal
3. de rol van het Kenniscentrum Wageningen in dat licht.

In de adviesaanvraag noemt de minister innovatie, internationalisering en maatschappelijk verantwoord ondernemen, de thema's uit de nota 'Voedsel en groen', als de voorwaarden voor succesvol ondernemen. Hij stelt verder dat innovatie vooral wordt gedreven door jonge kennisintensieve bedrijven - die bezig zijn vanuit velden als informatie- en communicatietechnologie, logistiek, farmacie en chemie - en verbonden zijn met grote agro-industriële ondernemingen en kennisinstellingen. Over de maatschappelijke inbedding wijst hij er op dat consumenten zorgen hebben over de 'vertechnologisering' van voedselproductie en -bewerking (fabrieksmatig-synthetisch, het gebrek aan 'natuurlijkheid' als aspect van voedsel en de toepassing van biotechnologie). Het huidige aanbod van voedsel komt onvoldoende tegemoet aan de relatie die consumenten leggen tussen voedsel en gezondheid en aan het streven naar variatie. Hij signaleert voorts als bedreiging van de positie van het agrocluster de afnemende belangstelling voor bèta opleidingen en in het bijzonder die voor voedsel en groen. Dit remt de vorming van jonge ondernemingen en daarmee door de innovativiteit van het agro-food complex².

consumenten-vertrouwen

De adviesvraag wordt door LNV gekoppeld aan het thema voeding en voedselintegriteit, een van de thema's voor de derde investeringsimpuls in de kennisinfrastructuur vanuit het Fonds Economische Structuurversterking (ICES/KIS-3).

De beschrijving van dat thema verwijst naar een groeiende bezorgdheid bij consumenten over de veiligheid, betrouwbaarheid en gezondheid van voedsel. Dat leidt tot de behoefte aan meer kennis over:

- risico's in relatie tot gezondheid (**voedselveiligheid**);
- gezondheidsbevorderende aspecten van voedsel ingrediënten (**voedselfunctionaliteit**).

Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie verschillende typen voedselketens die respectievelijk betrekking hebben op:

- gangbare productie;
- biologische productie;
- productie met genetisch gemodificeerde organismen.

In verband met dit thema is de vorming van de Voedsel- en Warenautoriteit als overkoepelende institutie voor de handhaving van voedselveiligheid van belang. Binnen de Voedsel- en

¹ Bijlage 1, Adviesaanvraag Food Delta.

² RLG, 2001, 'Agribusiness: steeds meer business, steeds minder agri, advies over de vestigingsvoorwaarden voor internationale agribusiness'.

Warenautoriteit zullen het RIKILT en het Voedingscentrum³ respectievelijk belast worden met het onderzoek en de communicatie met betrekking tot voedselveiligheid. Deze instellingen maken deel uit van de kennisinfrastructuur rondom voedsel.

Nederland als 'Food Delta'

~~Volgens analyses die gebaseerd zijn op de benadering van Porter zijn economische clusters rond voedsel en genotmiddelen en sierteelten (bloemen, bollen, bomen en planten) de leidende exportsectoren in de Nederlandse economie. Uit een onderzoek van TNO in 1990 bleek dat de top tien van de Nederlandse exportsectoren werd gevormd door clusters van economische activiteiten rondom voeding, siergewassen en aardgas. Daarin is Nederland niet alleen sterk vanwege klassieke concurrentievoordelen (klimaat en productiefactoren), maar ook op basis van de innovativiteit en het naar zich toe kunnen trekken van de regio's op internationale schaal. In een recente voordracht georganiseerd door EZ noemde Porter de agrosectoren overigens als een gunstige uitzondering op de in Nederland in het algemeen zwakke verbinding tussen wetenschap en economische activiteit. Hij meet dat op basis van octrooien.~~

Nederland heeft op de Europese markt een sterke positie op het gebied van de productie van voedsel en siergewassen. Deze positie is vooral na de Tweede Wereldoorlog opgebouwd en te danken aan factoren als gunstige productieomstandigheden, de ligging ten opzichte van grote stedelijke gebieden en transport-assen, de handelsgeest en de relatief hoge kennisintensiteit en innovativiteit van de primaire bedrijven en aanverwante bedrijvigheid. Z

Zoals beschreven in 'Voedsel en groen'⁴ zijn de internationale positie en het concurrentievermogen van de agroketens niet onbedreigd. Analyses die zijn gemaakt in het kader van de voorbereiding van de nota 'Voedsel en groen' geven aan dat het vermogen ~~van een aantal ketens~~ om zich aan veranderingen in de markten aan te passen ~~onvoldoende in een aantal takken onvoldoende~~ zou zijn, mede door een zwakke organisatie van deze ketens (LEI, 'Onderweg, Concurrentiepositie Nederlandse agrosector').

afbakening en verantwoording

De afbakening van het adviesonderwerp heeft nogal wat discussie opgeleverd in de loop van de periode dat de Raad hieraan heeft gewerkt. De wijze waarop het in het werkprogramma voor 2001 van de Raad was geformuleerd, was breder dan de vraag van de minister die zich in het overleg medio 2001 toespitste op de positie van 'Wageningen'. De uiteindelijke formele adviesvraag legde weer andere accenten (december 2001). Men kan tot een verschillende afbakening van het onderwerp besluiten al naar gelang de betekenis en betrouwbaarheid van voedsel centraal wordt gesteld, de positie van het Nederlandse agrofoodcomplex in Europees verband, of de positie van 'Wageningen'. Vanuit het laatste vertrekpunt kan gesteld worden dat de adviesvraag te smal is. 'Wageningen' houdt zich immers niet alleen bezig met productie, verwerking en consumptie van voedsel, maar in toenemende mate ook met andere vraagstukken en andere functies in het landelijk gebied zoals recreatie, de kwaliteit en diversiteit van natuur en landschap en waterbeheer. Voedsel en groen raken ook steeds meer verweven: de productieomgeving en de wijze van produceren worden steeds belangrijker voor de consument. Het gaat onder meer om het landschap waarin de primaire productie zich afspeelt, de toenemende belangstelling voor agrarisch natuurbeheer en landschapsbeheer en het bieden van uitloopmogelijkheid aan de dieren in de veehouderij.

De Raad kiest in dit advies voor een benadering die de veiligheid van voedsel en de vitaliteit van het agrofoodcomplex als vertrekpunten neemt. Binnen die context worden de rol en de positie van de kennisinfrastructuur en in het bijzonder 'Wageningen' onder de loep genomen. Het advies gaat dus niet over 'Wageningen' in de volle breedte en gaat niet alleen over de kennis in Wageningen op het gebied van voedsel en landbouw. Wat dit advies over het universitaire en strategische onderzoek en onderwijs in 'Wageningen' zegt heeft overigens ook betekenis voor het beroepsonderwijs voor de groene sector. Over het laatste heeft de Raad recent een afzonderlijk advies uitgebracht⁵.

De voltallige Raad heeft de voorbereiding van dit advies gestuurd; er is niet zoals gebruikelijk een werkgroep gevormd voor dit advies. De Raad behandelde het startdocument in september 2001 en stelde het advies vast in de vergadering van 14 maart 2002. In de periode daartussen stuurde de

³ Het Voedingscentrum is gevormd uit onder andere het Voorlichtingsbureau voor de Voeding en zal gaan ressorteren onder de Voedsel- en Warenautoriteit.

⁴ Minister van LNV, 2000, 'Voedsel en groen, Het Nederlands agro-foodcomplex in perspectief'

⁵ Briefadvies over het groene onderwijs, RLG 02016 van 30 januari 2002

Met opmaak

Met opmaak

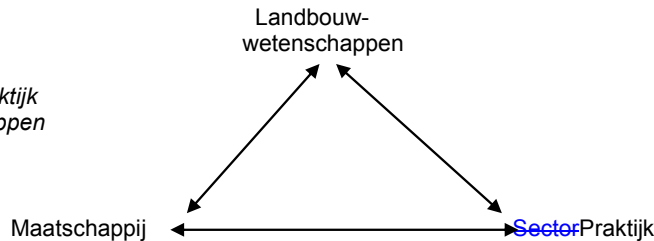
Raad op grond van de bespreking van een drietal tussenrapportages. Er werd gebruik gemaakt van een aantal rapporten van de NRLO en het InnovatieNetwerk over kennisontwikkeling en vorming van professionals op academisch niveau. Gesprekken werden gevoerd met voorzitter en secretaris van het InnovatieNetwerk en met de Raad van Bestuur van Wageningen Universiteit en Research centrum. Op 14 maart werd gesproken met een aantal studenten over studeren in Wageningen. De conclusies uit deze laatste consultatie zijn benut voor dit advies en ook afzonderlijk aangeboden aan de Rector van Wageningen Universiteit.

3.2 Analyse

De relaties tussen maatschappij, de praktijk van 'voedsel en groen' en de landbouwwetenschappen laten zich verbeelden als een driehoek (zie figuur 1), Voor alle zijden van de driehoek geldt dat de op deze zijden geldende verhoudingen goed uitgebalanceerd moeten zijn en moeten corresponderen met die welke in de andere zijden liggen besloten.

Figuur 1

Relaties tussen maatschappij, sectorpraktijk en landbouwwetenschappen

De in figuur 1 gebruikte termen zijn trefwoorden die voor een veel breder geheel staan. De term 'sector'praktijk verwijst in de breedste zin van het woord naar 'voedsel-en-groen', dat wil zeggen: naar land- en tuinbouw, naar de voedselindustrie en, naar de verbindende ketens (van welke aard dan ook) , naar heen het geheel van ermee samenhangende diensten, -en naar Het geheel het geheel van landschappelijke en natuurlijke waarden die in het landelijke gebied liggen besloten vormt een context die niet expliciet in de figuur is opgenomen maar waar wel op wordt ingegaan (zie punten 3 en 4 hieronder). -'Maatschappij' verwijst naar de maatschappelijke behoefte aan en interesse voor voedsel en groen. Daarmee verwijst deze term ook naar de daarmee samenhangende verscheidenheid als ook naar de verschillende spanningsvelden die in dit opzicht relevant zijn. Men denke aan het tegenwoordig vaak gememoreerde spanningsveld tussen de 'burger' enerzijds en de 'consument' anderzijds. Maatschappelijke organisaties en de maatschappelijke behoeften aan meer 'natuurlijk' voedsel, een meer 'natuurlijke' omgeving, (behoeften die uitdrukkelijk door diverse maatschappelijke organisaties worden gearticuleerd), vallen ook heel nadrukkelijk onder het gebezigde trefwoord. Tenslotte de 'landbouwwetenschappen'. Met dit trefwoord verwijzen we naar het geheel van kennisinstellingen dat actief is op het gebied van voedsel en groen. Het behoeft geen betoog dat 'Wageningen' in dit opzicht onmiskenbaar een zwaartepunt vertegenwoordigt. Tegelijkertijd spreekt het voor zich dat 'Wageningen' niet geïsoleerd opereert, noch zou kunnen (of moeten) opereren. Vandaar dat hier ook gekozen is voor het wat meer afstandelijke trefwoord 'landbouwwetenschappen', waarbij uiteraard geldt dat onder deze noemer alle relevante kennis die betrekking heeft op voedsel en groen wordt samengevat.

praktijk en maatschappij

Ten aanzien van de relatie tussen het agrofoodcomplex en de maatschappij, de basis van de geduide driehoek, doen zich op vrij persistente wijze een aantal problemen voor. Deze zijn genoegzaam bekend en in diverse adviezen van de Raad nader geanalyseerd. Vandaar dat we ze hier kortheidshalve met een enkel woord samenvatten:

- 1) Hoewel voedselveiligheid vandaag de dag beter geschraagd wordt dan wellicht ooit tevoren, doen zich tegelijkertijd en bij voortduren problemen op dit vlak voor. Verwezen zij naar de BSE problematiek, salmonella problemen, de aanwezigheid van antibiotica residuen in het voedsel, dioxine verontreinigingen, etc. Het maatschappelijke onbehagen omtrent genetische modificatie past ook in deze categorie; de instelling van de Commissie Terlouw is daar het directe gevolg van. Dit werd bevestigd in het eindrapport van de commissie dat enerzijds aangaf dat er acceptatie bestaat, maar anderzijds ook reserves bij de bevolking. De acceptatie betreft veeleer medische toepassingen dan die voor voedsel.
- 2) De wijze waarop kennelijk onvermijdelijke dierziekten worden bestreden botst in toenemende mate op maatschappelijke aversie. Hierachter tekent zich een meer algemene zorg omtrent dierenwelzijn af.
- 3) Het gegeven dat het decennia heeft geduurd voordat de milieuproblematiek in land- en tuinbouw werd erkend. Voor de vermindering van het mestoverschot en het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen is weliswaar beleid ingezet, maar het tempo waarin dit resultaten

afwerpt is nog steeds te laag, nog steeds niet op bevredigende wijze is opgelost en geregeld. Dit leidt er toe dat in toenemende mate tot onbegrip en kritiek blijven voortbestaan.

- 4) De 'herinrichting' van het landelijk gebied ten behoeve van het 'optimaliseren' van de omstandigheden voor het maximaliseren van productievolumes, (en daarmee door het verdwijnen van historisch gegroeide cultuurlandschappen) en het verdwijnen van tal van natuurwaarden, heeft geleid tot een sterke maatschappelijke tegenbewegingen. Landschap en natuur kunnen niet meer worden begrepen als een afgeleide van agrarische ontwikkeling - veeleer geldt dat de twee eerstgenoemde elementen moeten worden begrepen en gehanteerd als hethet (normatieve en het materiële) kader gaan vormen raster waarbinnen land- en tuinbouw zich dienen te bewegen. Dit culmineert in een nieuwe opgave voor de ontwikkeling en inrichting van het landelijk gebied waarin veel van de in ruilverkavelingen uitgevoerde werken voor 'rationalisatie' (beekkanalisatie, snelle afvoer van water, opruimen van houtwallen, etc.) ongedaan gemaakt dienen te worden.

Er is, samengevat, sprake van een zekere kloof tussen enerzijds de 'maatschappij' (als geheel van maatschappelijke verlangens, behoeften en waarden) en de voortbrenging van voedsel en groen anderzijds. Het blijkt moeilijk de voortbrenging van voedsel en groen te modelleren naar de maatschappelijke behoeften en verlangens, hoewel zij aangetekend dat er wat dat betreft sprake is van een grote verscheidenheid binnen het agrofoodcomplex. Aan de andere kant overheersen vaak ook onbegrip en ongeduld.

Naar de stellige overtuiging van de Raad hangen de geduide fricties en problemen samen met de positie, de rol en de ontwikkeling van de landbouwwetenschappen. In het algemeen gesproken drukken wetenschappelijke ontwikkelingen een groot stempel op de maatschappelijke ontwikkelingen. Met specifieke accenten binnen de wetenschappelijke ontwikkeling ontstaan domeinen waarover veel bekend is - ontstaan er ook specifieke wegen voorwaarts - terwijl in andere domeinen onwetendheid kan groeien (onder meer omdat ze onvoldoende onderzocht worden) en wel in zo'n mate dat het soms kan lijken dat bepaalde ontwikkelingen onmogelijk zijn.

Wat voor de wetenschap in het algemeen geldt, geldt voor de landbouwwetenschappen (als toegepaste wetenschappen) à fortiori. De wetenschap heeft een zwaar stempel op de sector gedrukt, zelfs in die mate dat de agrarische ontwikkeling wel wordt omschreven als 'verwetenschappelijking', als de doorgaande reorganisatie van de landbouwbeoefening naar modellen ontwikkeld in de sfeer van de wetenschap. De ontwikkeling van de landbouwwetenschappen heeft de algemene opvattingen in de maatschappij evenmin onberoerd gelaten. Dit brengt de Raad ertoe om ook de overige zijden van de driehoek uit figuur 1 aan een kritische analyse te ontwerpen.

landbouwwetenschappen en maatschappij

Op de zijde die 'maatschappij' en 'landbouwwetenschappen' verbindt, laten zich drie discongruenties, drie soorten van 'frictie' onderscheiden:

- 1) Waar 'voedsel' en 'groen' binnen de maatschappij objecten vertegenwoordigen die onlosmakelijk deel vormen van bredere normatieve kaders, van zorg en van kritiek ook, daar blijken de landbouwwetenschappen slecht geëquipeerd in het oppakken en doorvertalen van algemene maatschappelijke behoeften, vragen, kritiek en zorg naar daarmee corresponderende vraagstellingen. Binnen de landbouwwetenschappen wordt de agenda voor onderzoek teveel geleid door interne mechanismen (de interessehorizon die geldt binnen wetenschappelijke tijdschriften, het mechanisme van derde geldstroomfinanciering, bureaucratistische aansturing vanuit LNV en te grote betrokkenheid op zichzelf (zelf-referentialiteit) - zodat er te vaak sprake is van discongruentie tussen maatschappelijke zorg en wetenschappelijk onderzoek. Het behoeft geen betoog dat daarmee een beeld gevoed wordt van landbouwwetenschappen die nogal 'technocratisch' zijn en in ieder geval ver van de gewone maatschappij afstaan. Of dat beeld nu juist is of niet - het versterkt wel de kloof tussen 'maatschappij' en 'landbouwwetenschappen' (en zal daarmee ook leiden tot dalende studentaantallen).
- 2) Waar de praktijk (de voortbrenging van voedsel en groen) een veelal stormachtige ontwikkeling vertegenwoordigt (mede door de dynamiek van de 'landbouwwetenschappen'), daar blijken dezelfde landbouwwetenschappen vaak met de handen leeg te staan als dezelfde stormachtige ontwikkeling resulteert in onbedoelde consequenties die resulteren in maatschappelijke aversie. Na 'Silent spring'⁶ heeft het decennia geduurd voordat meer biologische (meer 'natuurlijke')

⁶ Rachel Carson (1962), 'Silent spring', waarin de toekomst van de op chemie gebaseerde landbouw wordt geschetst als een nachtmerrie.

vormen van gewasbescherming werden ontwikkeld. Nadat al tegen het einde van de jaren '70 van de vorige eeuw duidelijk was dat vermessing tot grote problemen op het vlak van duurzaamheid zou leiden, is nu, aan het begin van de 21ste eeuw nog steeds niet een voltooide basis gecreëerd voor een andere aanpak. Hetzelfde kan worden gezegd naar aanleiding van de vele problemen met voedselveiligheid en dierenwelzijn. Hoewel er binnen de landbouwwetenschappen een aantal zeer belangrijke doorbraken zijn gerealiseerd, geldt voor het *geheel der kennisinstellingen* dat er onvoldoende wordt geanticipeerd op onbedoelde consequenties en dat de noodzakelijke antwoorden te laat worden genereerd.

- 3) Binnen de landbouwwetenschappen wordt de landbouwbeoefening in essentie begrepen als een technisch conversieproces ('inputs' worden omgezet in 'outputs'), dat zich langs de lijnen van technologische en economische optimalisatie ontwikkelt. Er wordt (ondanks recente aanzetten als 'Naar een waardeNvolle landbouw')⁷ onvoldoende rekening mee gehouden dat landbouw ook en tegelijkertijd deel is van ecologische kringlopen, sociale en culturele verhoudingen en dat er naast wetenschappelijke kennis ook sprake is van ervaringskennis in de sector en van terzake relevante verlangens en behoeften in de maatschappij in bredere zin. Ook dit leidt er toe dat het vermogen om naar de maatschappij te 'luisteren' (net als het vermogen om daar waar nodig met de maatschappij in debat te gaan) geringer is dan gewenst is en dat het vermogen om onderzoek te verbreden voorbij het enge technologisch-economische spoor onvoldoende ontwikkeld is. In meer specifieke zin geldt dat 'voedsel' minder gerelateerd wordt aan de natuurlijkheid van en zorg in het primaire productieproces (en meer als afgeleide wordt gezien van allerlei interventies in de keten) en dat 'groen' als een geïsoleerd thema wordt onderzocht. Een andere consequentie is dat er te weinig *contra-expertise* voor handen is, daar waar de maatschappij er om vraagt.

Tot zover enkele voorname en persistente fricties tussen 'maatschappij' en 'landbouwwetenschappen'. Ook tussen 'landbouwwetenschappen' en 'agrofoodcomplex', de praktijk, doet zich een aantal chronische problemen voor:

landbouwwetenschappen en praktijk

- 1) Inmiddels is het gemeengoed te stellen dat de verhouding tussen beide geen unilineaire relatie is, die gaat van wetenschap naar praktijk, noch mag zijn. De ontwikkeling van 'voedsel en groen' kan niet verlopen als (en kan evenmin worden begrepen en/of worden opgezet als) de min of meer simpele implementatie van de landbouwwetenschappen in de praktijk. De ten dele negatieve gevolgen en onbedoelde consequenties die voortvloeiden uit het vroegere modernisatieproject spreken daaromtrent een klare taal. Toch blijkt het uitermate moeilijk te zijn om het onderzoek te organiseren volgens nieuwe lijnen. Het onderzoek is geen *multi-actor* onderzoek (in die zin dat er behalve onderzoekers, ook systematisch boeren, consumenten, burgers en/of terreinbeheerders bij worden betrokken). Het is geen *multi-level* onderzoek (in die zin dat optimalisatie van onderdelen qua consequenties wordt onderzocht op hogere niveaus van aggregatie). Te weinig is er sprake van *multi-disciplinair* onderzoek dat uitdrukkelijk de *multi-dimensionaliteit* van de voorliggende vraagstukken in ogenschouw neemt. Van wisselwerking, betrokkenheid vanuit de sector en reactie op de vele vragen vanuit de sector is onvoldoende sprake. Waar de 'landbouwwetenschappen' een belangrijke rol zouden kunnen spelen in de vereiste transities, daar is nu meestal sprake van afstand en van een sterk vertraagde invloed.
- 2) Aan de grote verscheidenheid in en rond de primaire sector en de andere schakels in de ketens van voortbrenging, distributie en consumptie van voedsel wordt nog steeds veel te veel voorbijgegaan. Hoewel er enkele positieve uitzonderingen zijn, leidt de overheersende negatie van verscheidenheid tot het ontwikkelen van meestal slechts één oplossingsroute (daar waar een breder arsenaal zeer wel mogelijk en ook vereist zou zijn). Omdat die beschikbare oplossing vervolgens in het beleid gaat domineren, ontstaan er tal van fricties tussen beleid en een sterk heterogene sector. In veel situaties zal de ontwikkelde standaardoplossing immers niet de beste zijn. Hier kan aan worden toegevoegd dat allerlei nieuwe ontwikkelingen in de praktijk (zoals nieuwe vormen van plattelandontwikkeling) onvoldoende worden 'opgepakt', onderzocht en begrepen - in plaats van nieuwe praktijken te verstevigen en te verbeteren, leiden de 'landbouwwetenschappen' soms tot ontmoediging. Informatie over alternatieve mogelijkheden wordt onvoldoende aangereikt.

---

⁷ Taskforce Waardevolle Landbouw, 2001, 'Naar een waardeNvolle landbouw', visie van een groep jonge onderzoekers van Wageningen UR op een op waarden gebaseerde beoefening van landbouwwetenschappen, in opdracht van de Raad van Bestuur.

- 3) In het geheel van de 'landbouwwetenschappen' is kennis van [de relevante sociale en culturele verhoudingen in het landelijk gebied](#) en [van de maatschappelijke en bestuurlijke processen daarin](#) onvoldoende ontwikkeld. Dit bemoeilijkt de communicatie en wisselwerking tussen wetenschap en praktijk eens te meer.

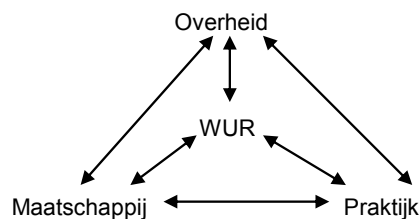
Indien men wil spreken van een 'netwerk van kennisinstellingen, bedrijven, diensten en maatschappelijke organisaties actief op het terrein van voedsel en groen', dan ontkomt men er niet aan vast te stellen dat het huidige netwerk gekenmerkt wordt door een groot aantal chronisch gebleken fricties en problemen. Een technisch misschien uitermate gecompliceerde, maar in zich simpele 'virtualisering' van dit netwerk zal die fricties en problemen niet verhelpen. Ze zullen misschien juist worden vergroot. Wat nodig is, zo meent de Raad, is dat de *inhoudelijke* problemen, zoals hiervoor aangestipt, en de daaruit voortvloeiende *mismatches* op het niveau van het netwerk worden gecorrigeerd. Dat zal niet eenvoudig zijn, het is wel nodig.

De urgentie van een fundamentele aanpak blijkt ook als meer specifiek naar het innovatievraagstuk wordt gekeken. Het is waar: afgemeten aan de grote noodzaak van een verregaande transitie is er sprake van onvoldoende innovaties. Met name de vereiste systeeminnovaties (voorzichtige aanzetten terzijde) blijken niet van de grond te komen. Tegelijkertijd is het niet waar: Onder ondernemers is er veel innovatievermogen om de bedrijfsvoering en ontwikkeling te richten op en te verbinden met nieuwe velden, taken en verantwoordelijkheden. Doch ditzelfde innovatievermogen verbindt zich onvoldoende met dat der landbouwwetenschappen en het botst ook al te vaak met de vigerende regelgeving. Voor de 'voorlopers' onder boeren en tuinders is vaak geen experimenteerterruimte aanwezig (terwijl kennis al aangeeft dat het kunnen beschikken over 'strategische niches' essentieel is voor veranderingsprocessen), de 'middengroep' wordt onvoldoende gestimuleerd, geholpen en/of gefaciliteerd om aan te sluiten bij de 'voorlopers' en de 'achterhoede' bepaalt op dit moment te zeer de aard van de regelgeving. Vergelijkend onderzoek op Europees niveau geeft dan ook aan dat Nederland in belangrijke mate achterop raakt bij de veranderingen en vernieuwingen die elders wel gestalte krijgen. De Raad is ~~opnieuw~~ van mening dat een 'virtualisering' geen daadwerkelijke oplossing is of zelfs maar in zich kan dragen. Werkelijke ontmoetingen, onderzoek dat een *multi-actor* basis kent en nieuwe oplossingen construeren binnen reële experimenteerterruimtes zijn daartoe essentieel.

een agenda voor partijen

De [in het voorgaande](#) geduide fricties in en rond het netwerk van kennisinstellingen, bedrijven, diensten en maatschappelijke organisaties [die actief zijn](#) op het terrein van voedsel en groen en de soms al te stroef verlopende innovatie- en transitieprocessen zijn voor veel instellingen (waaronder ook nadrukkelijk Wageningen UR en het Ministerie van LNV) aanleiding geweest een breed scala van veranderingsprocessen te [initieren/initiëren](#). In dat geheel laat zich, zo meent de Raad, een duidelijke agenda onderkennen. Met betrekking tot Wageningen, toch een onmisbare spil in 'Food Delta', laat die agenda zich in een aantal punten resumeren (zie box). Er zijn initiatieven in deze richting, maar zij zijn nog te fragmentarisch en er is nog te veel tegenwerking. Er is met andere woorden nog heel wat voor nodig om deze tot een solide beweging te smeden.

*Figuur 2
Relaties tussen overheid,
maatschappij, praktijk
en Wageningen UR (WUR)⁸*

De Raad is van mening dat deze agenda, die zich geleidelijk aan verder profileert, moet worden gesteund. Activiteiten die op een dergelijke versterking zijn gericht, gelden als waardevol. Ze zullen het 'netwerk van kennisinstellingen, bedrijven, diensten en maatschappelijke organisaties op het terrein van voedsel en groen' verder versterken, precies omdat ze de eerder geduide fricties waar

⁸ Aan de driehoek van figuur 1 is de overheid als actor toegevoegd en 'landbouwwetenschappen' benoemd als Wageningen UR. Dit past bij de stap van analyse naar het aangeven van handelingsperspectieven in de agenda.

thans nog sprake van is, in belangrijke mate kunnen corrigeren. Vanuit die optiek beantwoordt de Raad de meer specifieke vragen van de minister.

Box *Agenda voor 'Terug op de grond en weer tussen de mensen'*

B.V

1. Er is sprake van een herdefinitie van de plaats van Wageningen UR binnen het krachtenveld waarin het opereert. Zoals in figuur 2 is weergegeven verwerft Wageningen een meer centrale, maar tegelijkertijd meer onafhankelijke positie binnen het krachtenveld gevormd door overheid, maatschappij en praktijk, waarbij de laatste term staat voor voedsel, landbouw en groen. Dit biedt de mogelijkheid van dienstverlening, maar houdt ook nadrukkelijk de ruimte open voor het bieden van contra-expertise, wanneer en waar die nodig is. De behoefte aan onafhankelijke expertise aangaande de gevolgen en de implicaties van de toepassing van biotechnologie is hier een duidelijk voorbeeld van.
2. In Wageningen UR wordt de bèta-gamma as uitdrukkelijk versterkt (zie ook de nieuwe missie die op 8 februari 2002 verscheen). Dit houdt met betrekking tot het thema 'voedsel' onder meer in dat meer aandacht wordt besteed aan perceptie en behoeften aan consumentenzijde als ook (in samenwerking met Nijmegen) aan de relaties tussen voeding en gezondheid. Technologisch onderzoek wordt uitdrukkelijk ingepast in en gekoppeld aan de relevante maatschappelijke kaders.
3. In samenwerking met (groepen van) producenten en (clusters van) ondernemingen wordt in toenemende mate aandacht geschonken aan co-innovatie. Het onderzoek dat Wageningen UR tezamen met de milieucoöperaties VEL en VANLA realiseert, geldt hierbij als een van de voorbeelden. Dergelijk onderzoek loopt vaak vast omdat er in regelgeving (met name ten aanzien van landbouw en milieu) onvoldoende ruimte is voor experimenten. Het besef is verdwenen dat het laboratorium zich veelal op de boerderij bevindt. LNV moet hiervoor de ruimte, de 'geëigende niches' scheppen.
4. Verscheidenheid (uitdrukkelijk binnen een Europese horizon) wordt begrepen en aangewend als een belangrijke *resource* voor wetenschappelijk onderzoek en theorievorming. Wageningen staat als universiteit in het buitenland goed aangeschreven met een breed kennisaanbod, zij het niet erg geïntegreerd. Die positie kan beter worden benut, onder meer voor het aantrekken van studenten.
5. Hoewel Wageningen UR haar werkveld aan de ene kant nadrukkelijk verbreedt (hetgeen ook noodzakelijk is gezien de voorgaande punten) is er ook en tegelijkertijd sprake van een *revival* van de klassieke kern, de agronomie. Wetende dat een nieuwe, multifunctionele en meer duurzame landbouw niet simpelweg kan worden gestoeld op het vroegere kennisrepertoire, maar juist om *nieuwe* kennis vraagt, wordt deze kennis (met nadrukkelijke aandacht voor de verbindingen naar 'voedsel' en 'groen') voortvarend ontwikkeld. In dit opzicht verwerft Wageningen UR opnieuw een internationale voorsprong. Noodzakelijke agro-ecologische oplossingen en technologieën (die contrasteren met de gangbare industrieel-technologische 'end-of-the-pipe' oplossingen) worden op deze wijze gegenereerd.
6. Verbindingen en samenwerkingsverbanden op internationaal en nationaal niveau zijn essentieel. In dat opzicht bouwt Wageningen UR op haar sterke traditie voort. Tegelijkertijd is duidelijk dat het áangaan, onderhouden en uitbouwen van dergelijke verbindingen en netwerken alleen mogelijk is vanuit een stevige basis. Nationaal gesproken betekent dit dat Food Delta als 'netwerk van kennisinstellingen, bedrijven, etc., op het gebied van voedsel en groen' in en rond Wageningen een belangrijk zwaartepunt zal houden. In samenwerking met de Provincie Gelderland, het Knooppunt Arnhem Nijmegen en de Universiteit van Nijmegen wordt deze concentratie, mede in het kader van de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening 2000/2020, verder versterkt.

~~3. [Niettemin onderschrijft de Raad het strategische belang van het geduide "netwerk". Voedsel en groen componeren onmisbare elementen en waarden in een hooggeurbaniseerde samenleving: ze verdienen derhalve een goed gecoördineerd geheel van kennisinstellingen, bedrijven, diensten en maatschappelijke organisaties – elementen die elk voor zich, maar vooral ook tezamen moeten voldoen aan de hoogste eisen op het vlak van kwaliteit, innovativiteit, responsievermogen en maatschappelijk gezag. Alleen zo kunnen "voedsel en groen" worden gewaarborgd en alleen zo kan de hoge internationale standaard van Nederland op dit gebied worden gehandhaafd. De Raad opteert er derhalve voor een kort, maar kernachtig advies uit te brengen. Dit advies steunt in sterke mate op eerder uitgebrachte adviezen, maar is tegelijkertijd als een verdere toespitsing te begrijpen. Het advies heeft een agenda-zettend karakter. Gezien het nog sterk voorlopige karakter van de discussies over "Food Delta" meent de Raad dat dit niet nadelig behoeft te zijn, maar juist een voordeel is. In de navolgende paragrafen geeft de Raad een overzicht van de fricties en problemen die zich al gedurende langere tijd binnen het "netwerk" voordoen. Pas als "Food Delta" een middel blijkt te zijn om deze fricties en problemen te corrigeren c.q. op te lossen, pas dan, zo meent de Raad, zal "Food Delta" een zinvol concept en een nuttig mechanisme worden.]~~

|

3 Beantwoording van de afzonderlijke adviesvragen

In deze paragraaf confronteert de Raad de zich ontwikkelende agenda met de specifieke vragen van de minister in de adviesaanvraag. De relatie tussen beide wordt steeds aangegeven.

1 Wat vindt u in het algemeen van de wenselijkheid en haalbaarheid van Food Delta?

(Deze vraag hangt samen met de punten 1, 3, 4 en 6 van de agenda)

Food Delta bestaat al, maar het concept behoeft dringend aanpassing en verbetering. De rol van de overheid is er daarbij primair een van het faciliteren en begeleiden van het proces. Food Delta als zodanig is niet 'maakbaar' door de overheid. De overheid moet wel de vereiste condities creëren.

Allereerst kan worden geconstateerd dat Nederland reeds beschikt over een omvangrijk agrofood-complex dat verbindingen heeft met kennisinstellingen; er is geen sprake van dat zoiets nieuw zou moeten worden ontwikkeld. Uit voorgaande analyse komt een aantal tekortkomingen naar voren waar de praktijk en de kennisinfrastructuur in onvoldoende mate en te weinig offensief hebben ingespeeld op veranderingen in de samenleving ten aanzien van de waarden die zijn verbonden met voedsel en de kwaliteiten van het landelijk gebied. De Raad acht het daarom opportuun aan te geven welke de voorwaarden zijn om zorg te dragen voor een adequate reactie op de maatschappelijke eisen, meer dan commentaar te geven op een begrip 'Food Delta' dat slechts ingevuld wordt met enkele vrij abstracte noties uit de nota 'Voedsel en groen'. Ook ontbreken operationele doelen voor de inzet van het kennisinstrumentarium naast andere instrumenten, te weten wetgeving en (financieel) stimuleringsbeleid.

De Raad maakt voorts een kanttekening bij het - impliciete - uitgangspunt dat een 'Food Valley' of een 'Food Delta' gecreëerd dient te worden; ruimtelijk geconcentreerde clusters van ondernemingen als 'Silicon Valley' of de Europese voorbeelden waarnaar wordt verwezen, zijn niet als zodanig gepland door een overheid, maar gegroeid als de uitkomst van een proces. De overheid kan dat proces alleen faciliteren en begeleiden. De Raad kiest er daarom primair voor een aantal verbeteringen op dat vlak aan te geven; een nieuwe etage bouwen op het oude huis zonder de fundamenteen daarvan aan te passen kan slechts leiden tot een krakkemikkig bouwsel.

De Raad is van mening dat de aangegeven concrete punten voor verbetering – zie de agenda - voortvarend aangevat dienen te worden; het creëren van platforms en virtuele ontmoetingsplaatsen kan wellicht nut hebben om partijen bij elkaar te brengen, maar heeft als doel voor de inzet van overheid en partijen onvoldoende overtuigingskracht. Co-innovatie, als kennisinstelling participeren in vernieuwingsprocessen, dient hierbij veel aandacht te krijgen; het laboratorium staat buiten.

2 Welk belang kan Food Delta hebben voor de Nederlandse maatschappij en economie in brede zin, en voor de vernieuwing van het agrofoodcluster in het bijzonder?

(Deze vraag hangt samen met punten 1, 3 en 5 van de agenda)

Het agrofoodcomplex en binnen dat kader het concept Food Delta is vanouds al van belang voor de Nederlandse economie. De Raad constateert echter dat dat belang wel breder geworden is: in wezen gaat het om de betekenis voor de kwaliteit van het leven. Het agrofoodcomplex is niet meer alleen een factor in een geheel van productie, omzet, winst en toegevoegde waarde. Het is nu ook een bepalende factor voor voedselveiligheid, dierenwelzijn, ecologie en landschap.

Zowel minister als Raad hebben bij herhaling aangegeven dat het agrofoodcomplex in verbinding met de andere activiteiten in het landelijk gebied van grote betekenis is voor de kwaliteit van het leven.

Zowel in de nota 'Voedsel en groen' als in verschillende adviezen van de Raad is de betekenis van de sector voor economie en samenleving in kwantitatieve en in kwalitatieve zin aangegeven. Het betreft de adviezen: 'Zorg en vertrouwen: de basis voor de voedselproductie in de 21^e eeuw'; 'Het belang van samenhang', advies over ontwikkeling, afstemming en integratie in het landelijk gebied; 'Agribusiness: steeds meer business, steeds minder agri' en 'Voor het kalf verdrongen is...', advies over de toekomst van de dierhouderij. Uit onderzoeken van onder meer TNO naar de speerpunten, de leidende clusters van de Nederlandse economie, zijn bij herhaling sectoren uit de voeding en sierteelt naar voren gekomen als behorend tot de [internationaal meest krachtigemeest prominente](#) exportsectoren van Nederland. In een recente voordracht van Michael Porter, georganiseerd door de minister van EZ,

werd dit nog eens bevestigd. Dergelijke posities zijn evenwel nooit onbedreigd; voortdurend dient bezien te worden waar verbeteringen nodig zijn. [Uit een onderzoek van het LEI⁹ voor de nota 'Voedsel en groen' kwam naar voren dat met name in enkele dierlijke productiesectoren de organisatie van de ketens en het vermogen in te spelen op veranderingen in de markt tekortschieten.](#)

[Kwaliteit wordt steeds belangrijker.](#) Duidelijk is dat het vertrouwen van consumenten in de kwaliteit van voedsel herwonnen dient te worden; een technisch gesproken goed systeem is daarbij niet voldoende; ~~de recent voorgenomen sluiting van de atoomreactor in Petten geeft aan dat dat niet alleen voor voedsel geldt. Dichter bij huis blijvend kan worden gewezen op~~ [Denk aan](#) -de discussies over voedselproductie die zijn ontstaan naar aanleiding van op zich niet nieuwe problemen: MKZ en varkenspest en - elders in Europa meer dan in Nederland – het debat over de richting van de landbouwontwikkeling naar aanleiding van BSE. In Duitsland wordt in dit verband gesproken over de noodzaak van een 'Agrarwende'. Dit debat heeft duidelijk naar voren gebracht dat burgers de overheid vragen om garanties met betrekking tot de kwaliteit van voedsel, in het bijzonder de veiligheid voor de gezondheid. Dit geeft zonder twijfel de richting aan voor de verbouwing van het Europese beleid. De voorstellen en uitspraken van de Europese Commissarissen van Consumentenbescherming en Landbouw en Plattelandsontwikkeling geven aan dat deze signalen in Brussel begrepen worden. De minister van LNV sluit hier bij aan als mede-initiatiefnemer van de Voedsel- en Warenautoriteit en zijn beleidsinzet op nationaal en Europees niveau ten aanzien van de transitie van de veehouderij.

3 Hoe kan Food Delta [ertoe] bijdragen, dat burgers en consumenten een betere voedselkeuze kunnen maken die aansluit bij hun persoonlijke behoefte en voorkeur op gebied van o.a. gezondheid, veiligheid en leefstijl?

(Deze vraag hangt samen met punten 1 en 2 van de agenda)

[Voor Een betere voedselkeuze door de burger zijn er drie vereisten:](#)

- [De ketens die producent en consument verbinden bieden eenduidige en betrouwbare informatie over product en productiewijze zodat de consument er toe wordt gebracht een meer bewuste keuze te maken en dat de signalen uit die keuze worden teruggeleid naar de producent;](#)
- [De overheid borgt de veiligheid van voedsel met heldere regels die krachtig worden gehandhaafd en schept zo het kader waarbinnen marktprocessen zich kunnen afspelen;](#)
- [Objectieve kennis over risico's en gezondheidsaspecten van voedsel wordt goed gecommuniceerd.](#)

Een verantwoorde voedselkeuze vereist een goede regelgeving, onderzoek, kennis en verspreiding van informatie. De kenniscomponent in het agrofoodcomplex vervult daarbij twee essentiële rollen. De eerste is die van het leveren van onafhankelijke kennis en onderzoek t.b.v. regelgeving en de toepassing daarvan. De tweede is die van innovatie en ontwikkeling, die niet per definitie onafhankelijk hoeft te zijn en mede aangestuurd kan worden door het bedrijfsleven.

Het recente rapport van de Commissie Terlouw over de toepassing van biotechnologie maakt duidelijk dat consumenten van de overheid garanties verlangen ten aanzien van de veiligheid van voedsel en andere toepassingen van biotechnologie. De overheid benadert dit primair met wetgeving en de vormgeving van een overkoepelende instelling voor de handhaving daarvan. Wetenschappelijke kennis en communicatie over de risico's zijn van groot belang voor de handhaving van het kwaliteitsbeleid. Dat geldt ook voor ondernemingen die als aanbieders de primaire verantwoordelijkheid hebben voor de veiligheid van voedsel. Naast kennis voor innovaties van ondernemingen, is er ook objectieve en onafhankelijke kennis nodig die vrij beschikbaar moet zijn voor overheid en consumenten.

De grote afhankelijkheid van onderzoek in opdracht van derden (3^e geldstroom) vormt een bedreiging voor de 'psychologische' ruimte voor de kritische rol van de wetenschap. Een voorbeeld daarvan is de grote terughoudendheid om naar buiten te treden met informatie over (mogelijke) risico's voor de volksgezondheid van zoönosen en van additieven die in de veevoederindustrie en de levensmiddelenindustrie worden gebruikt. Dat vereist bij de universiteit dat contractonderzoek voor ondernemingen en onderzoek ten behoeve van het publiek belang organisatorisch goed gescheiden zijn. Onderzoekers die aan contractonderzoek werken en die in het 'vrije' onderzoek kunnen wel van

⁹ LEI, 2000, 'Onderweg, Concurrentiepositie Nederlandse agrosector'.

elkaar leren. Waar contractonderzoek (tijdelijk) niet openbaar is, moet het onderzoek ten behoeve van het publieke belang echter onverkort openbaar zijn.

4 Op welke wijze kan Food Delta een bijdrage leveren aan transparante informatievoorziening en heldere communicatie met burgers en consumenten?

Een transparante informatievoorziening vereist legitimatie en heldere kaders vanuit de overheid. Die kunnen alleen geformuleerd worden op basis van kennis die uit het agrofoodcomplex beschikbaar komt.

(Deze vraag hangt samen met punten 1 en 2 en indirect met punten 3 en 5 van de agenda)

[Het programmavoorstel Food Delta¹⁰ beoogt de participatie van meer partijen in de agendering van het onderzoek te stimuleren; bijvoorbeeld een grotere betrokkenheid van consumenten- en patiëntenorganisaties. Een virtuele markt voor uitwisseling van kennis wordt gezien als een belangrijk hulpmiddel daarbij.](#)

Vanuit private initiatieven is een veelvoud van keurmerken en systemen voor certificering opgekomen. De consument heeft er behoefte aan te weten wat er achter de diverse claims zit, met andere woorden: garanties dat er in zit wat er op staat. Hiervoor is een instantie nodig die een garantie afgeeft over een bepaald keurmerk. In het advies 'Zorg en vertrouwen'¹¹ is de verantwoordelijkheid van de overheid in dit opzicht aangegeven. De Raad schetste in dat advies een driedelige verantwoordelijkheid van de overheid ten aanzien van de kwaliteit van voedsel: waarborgen van de zorg voor kwaliteit en daardoor het vertrouwen van consumenten (1), verhogen van de basiskwaliteit (2) en instellen en garanderen van kwaliteitsstandaarden om helderheid te scheppen in het grote aantal keurmerken (3). In de Europese context bezien is Nederland op dit laatste punt tot nu toe erg passief geweest. Het geringe aantal officieel erkende streekproducten getuigt daarvan. Op Europees niveau en in enkele lidstaten (Italië en Duitsland) wordt er over gedacht om naast de bestaande 'biologische' en 'streekproducten' een door de overheid in te stellen kwaliteitsmerk te ontwikkelen. Dat zou voor Nederland neer komen op een 'Dutch best' dat 'top of the market' is naast gangbare producten die aan de wettelijke basiseisen voldoen.

Ten aanzien van de informatieverzorging en de communicatie is het denkbaar is dat de overheid dit delegeert aan bepaalde instellingen. ~~[Parallel de constructie van de zuivelcontrole die krachtens de Landbouwkwaliteitswet bij COKZ is gelegd, een particuliere organisatie.]~~ In de voornemens aangaande de Voedsel- en Warenautoriteit worden RIKILT resp. het Voedingscentrum genoemd als de organisaties die wettelijke taken krijgen toegedeeld ten aanzien van het onderzoek respectievelijk de communicatie over voedselveiligheid. [De vorming van de Voedsel- en Warenautoriteit betekent dat de rollen van de verschillende instellingen in de bewaking van de voedselveiligheid opnieuw eenduidig kunnen worden geformuleerd en afspraken over communicatie en coördinatie worden aangescherpt.](#)

5 Moet of kan Food Delta zich beperken tot de omgeving van Wageningen, of is - gelet op de noodzakelijke strategische allianties met andere kennisinstellingen en andere sectoren - een bredere opstelling voor heel Nederland of Europa aan te bevelen?

Food Delta beperkt zich niet tot de omgeving van Wageningen, maar manifesteert zich op nationale schaal binnen een Europese en mondiale context. Clustering van een aantal activiteiten in de omgeving van Wageningen is wel zinvol. De overheid moet daarvoor alleen de condities creëren, en de keuze van locatie van activiteiten voor het overige overlaten aan de actoren binnen het agrofoodcomplex.

(Deze vraag hangt samen met punt 4 en 6 van de agenda)

Er is sprake van synergie tussen wetenschap/kennis en economische activiteiten op verschillende schaalniveaus. Men kan daarom 'clusters' plaatsen op lokaal niveau (een 'Valley'), waar nabijheid en agglomeratievoordelen vooral werkzaam zijn, maar ook op het hogere schaalniveau van de Noord-

¹⁰ InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, 2001, 'Food Delta, Kennis en innovatienetwerk voor vertrouwd, lekker, gezond en veilig voedsel'

¹¹ RLG, 1998, 'Zorg en vertrouwen, de basis voor de voedselproductie in de 21^e eeuw'

West-Europese regio die zich uitstrekt van het Verenigd Koninkrijk, via Benelux, Duitsland en Frankrijk tot in Noord-Italië en waaraan Spanje inmiddels ook is gekoppeld. Dit is het hoogontwikkelde stedelijke post-industriële West-Europa, waarvan Nederland enigszins aan de noordelijke periferie is komen te liggen. Het voorbeeld van 'Silicon Valley' uit de adviesaanvraag is de resultante van een proces dat niet door een overheid is gestuurd, maar van aantrekkelijke vestigingsfactoren voor de betreffende bedrijven. Overigens beslaat 'Silicon Valley' een gebied dat bijna zo groot is als Nederland.

Na Frankrijk is Nederland de tweede exporteur van voedsel in de EU. Binnen deze context kan een nationaal belang worden geformuleerd: de positie van koploper behouden en versterken. Om die reden meent de Raad dat er sprake is van een Food Delta die zich verbindt met netwerken die zich uitstrekken in Europa en de rest van de wereld. Dat onze eigen samenleving naast de functie van productie steeds meer andere eisen stelt aan (de kwaliteit van) het landelijk gebied heeft tot gevolg dat er minder ruimte zal zijn voor bulkproductie van goedkope agrarisch grondstoffen die in de toekomst meer uit Centraal-Europa afkomstig zullen zijn. Het advies van de Raad over agribusiness spreekt van het 'foot loose' worden van activiteiten die voorheen vrij sterk waren gelokaliseerd nabij grondstoffenproductie of concentraties van consumenten. De minister moet niet kiezen voor investeren in een Food Delta Wageningen als tegenpool van netwerken die zich op een hoger schaalniveau over grotere afstanden uitstrekken, maar voor een goede combinatie van beide.

6 Welke kennisdomeinen zouden sterker met elkaar moeten worden verbonden en welke rol kunnen nieuwe allianties c.q. kennisconsortia hierin spelen? Als nationaal en internationaal erkend voorbeeld kan het technologisch topinstituut Wageningen Centre of Food Sciences (WCFS) dienen.

Met name de bèta en gamma kennisdomeinen moeten sterker met elkaar worden verbonden. Bovendien moet de kennis op het gebied van het einde van de productieketen sterker worden gekoppeld aan verder te ontwikkelen agro-ecologische kennis aan het begin van de keten. (Deze vraag hangt samen met punten 2 en 5 van de agenda)

In de voorgaande analyse van de relaties tussen maatschappij, sector en wetenschap is een aantal frictiepunten genoemd. Op basis daarvan adviseert de Raad:

- Technische, sociale [en bestuurs](#)wetenschappen sterker met elkaar verbinden: kennis op het gebied van maatschappelijke verlangens en behoeften koppelen aan de 'technologische' kennis van voedsel en landbouw. Internationaal wordt hiervoor het begrip 'rural studies' veel gebruikt, dat vooreerst een multidisciplinair karakter heeft. De Raad heeft het in dit advies benoemd als het versterken van de bèta – gamma as. Bij andere Nederlandse universiteiten, waaronder Twente en Maastricht, wordt dit wel aangeduid als Socio-technische studies (STS). Voorbeelden van de bestudering van maatschappelijk verantwoorde technologieontwikkeling hebben betrekking op chemie, energie, medicijnen en transport.
- De kennis van agro-ecologische landbouw moet krachtig worden ontwikkeld.
- De kennis van de perceptie van voedsel moet worden gekoppeld aan de technologische kennis over voedselkwaliteit. Dit levert nieuwe vragen op voor basisdisciplines zoals kennis van de bodem, vleestechnologie, graslandbeheer en vruchtbaarheid/diergezondheid. De kritische massa dreigt hieraan te ontvallen.¹²
- Anticiperend op mogelijke risico's van komende ontwikkelingen tijdig kennis te ontwikkelen om in te kunnen grijpen voordat het kwaad is geschied. De Raad heeft de indruk dat dit ten aanzien van de problematiek van mest en gewasbescherming onvoldoende tijdig heeft plaats gehad. Een dergelijke situatie dient bijvoorbeeld op het gebied van biotechnologie te worden voorkomen.
- Systematische verbinding leggen tussen landbouw, voedsel en groen; [dit dient een uitstraling te krijgen naar het geheel van het groene \(beroeps\)onderwijs](#).
- Nederland te positioneren als onderdeel van Europa: Europa dient het referentiekader te zijn.
- Kennis uit de praktijk en universitaire kennis moeten worden verbonden om echte innovaties tot stand te brengen en deze breder in de praktijk te verspreiden door verdere ontwikkeling en aanpassing aan verschillende omstandigheden en uiteenlopende bedrijfsstijlen en ondernemersstrategieën.

¹² L.A. den Hartog, 2002, 'Er is een veehouderij met toekomst en er is een toekomst met veehouderij', Inaugurale rede als bijzonder hoogleraar in de Bedrijfsontwikkeling in de Veehouderij, Wageningen, 28 februari 2002

Ten aanzien van het laatste punt hierboven is van belang dat uit onderzoek naar de bron van 'boodschappen' van landbouwvoorlichters in de 70-er jaren van de vorige eeuw bleek dat 40% afkomstig was van bezochte boeren, nog eens 40 % van andere voorlichters en 20% uit het toegepast onderzoek. Recenter is dat voor de glastuinbouw¹³ gedocumenteerd. Belangrijke ontwikkelingen in de landbouw vonden hun oorsprong in de praktijk, en niet in het onderzoek: de ligboxenstal, biologische landbouw en plattelandsvernieuwing.

Deze punten hebben de aandacht van de Raad van Bestuur van Wageningen UR gezien hun missie. Er is reeds veel samenwerking met andere universiteiten en onderzoeksinstituten. De analyse in dit advies laat zien dat de ontwikkelingen bij Wageningen UR wel in gang zijn gezet, maar nog te zwak zijn en te langzaam gaan. De taak van de minister is de reorganisatie van de te ondersteunen en via brede, integrale onderzoeksprogramma's te stimuleren dat de schotten binnen de Wageningen UR worden geslecht en de samenwerking met andere universiteiten en onderzoeksinstituten wordt verstevigd (of gezocht).

7 Aan welke voorwaarden moet de ontwikkeling van Food Delta voldoen, bijvoorbeeld in relatie tot R&D-afdelingen van grote ondernemingen en tot voorzieningen voor startende ondernemers?

Food Delta moet laagdrempelig toegankelijk worden gemaakt voor startende ondernemers en voor lokale actoren in de samenleving.

(Deze vraag hangt samen met punt 3 van de agenda)

Veel onderzoek in Wageningen wordt uitgevoerd in opdracht van kapitaalkrachtige bedrijven. Het is belangrijk dat er condities worden geschapen dat burgers, boeren, gemeentes, MKB etc. ingangen krijgen voor maatschappelijk gedragen vragen om onderzoek. Daartoe zou een instantie moeten worden gevormd die maatschappelijke organisaties helpt om onderzoeksvragen te formuleren en een fonds om dat onderzoek uit te laten voeren. [Interessant is in dit verband een initiatief vanuit het bedrijfsleven voor het "internet voor alledag" met als doel boeren, burgers en consumenten informatie te bieden over duurzame consumptie en productie van voedsel.](#)

8 Op welke wijze zou de overheid dit kunnen stimuleren, zowel door koppeling van onderzoek van kennisinstellingen aan innovatieprocessen in de praktijk, als door kennisoverdracht ten behoeve van competenties waarover gebruikers van kennis dienen te beschikken om hun rol goed te kunnen spelen en met het oog op hun positie op de arbeidsmarkt? Speciale aandacht vraag ik daarbij voor de teruglopende studenteninstroom in exacte opleidingen, voor beroepsopleidingen op het brede gebied van voedsel en groen en voor de strategische positie van het Wageningen-complex voor LNV en andere departementen.

In de beantwoording van beide vorige vragen is reeds ingegaan op de relatie tussen kennisinstellingen en ondernemingen. Derhalve resteert nog in te gaan op de rol van de universiteit in de vorming van toekomstige wetenschapsbeoefenaars en professionals van academisch niveau. De teruglopende interesse bij aanstaande studenten voor exacte studies is een algemeen verschijnsel waarmee niet alleen Wageningen zich ziet geconfronteerd. De Raad meent dat een aantal van de bovenaangegeven acties Wageningen aantrekkelijker zal maken en een sterke positie zal geven ten opzichte van andere universiteiten. De Raad denkt dan in het bijzonder aan de versterking van de verbinding van bèta en gamma en een grotere aandacht voor de maatschappelijke aspecten van 'life sciences'. Als Wageningen weer de universiteit wordt die midden in de samenleving staat en betrokken is in de vernieuwingen rond voedsel en groen, zowel in een ondersteunende als in een

---

¹³ A.J. Vijverberg, 1996, 'Glastuinbouw in ontwikkeling: beschouwingen over de sector en de beïnvloeding daarvan door de wetenschap', dissertatie.

kritisch begeleidende rol, wordt Wageningen 'sexy'. Deze omgeving is bij uitstek geschikt om de wetenschappelijke vorming en de vaardigheden te verwerven die de Wageningse ingenieurs een goede positie geven op de arbeidsmarkt.¹⁴

(Deze vraag hangt onder meer samen met punten 1 en 4 van de agenda)

Behouden sterke punten

Uitgesproken sterke punten van Wageningen UR zijn:

- de internationale oriëntatie;
- een aantal unieke studies die alleen Wageningen UR aanbiedt;
- een grote mate van flexibiliteit en keuzevrijheid binnen de studies;
- Wageningen staat als universiteit in het buitenland goed aangeschreven met een breed kennisaanbod.

Versterken zwakke punten

Er zijn ook punten waarop verbetering nodig is:

- zwaar inzetten op een brede maatschappelijke oriëntatie van de universiteit;
- wegnemen van het imago van alleen maar landbouwproductie en voedseltechnologie;
- benadrukken dat Wageningen het 'groene kenniscentrum' is dat de relatie legt tussen de maatschappij enerzijds en landbouw, voedsel en landelijk gebied anderzijds;
- de wisselwerking van wetenschap en praktijk;
- de naamgeving van de studies. Deze laatste wordt te veel bepaald door de interne organisatie van de universiteit en te weinig door de feitelijke inhoud en de maatschappelijke herkenbaarheid;
- meer zichtbaar aanwezig zijn in de maatschappelijke debatten over voedsel, landbouw en platteland. Die externe rol begint al binnen de universiteit: het maatschappelijk debat moet binnen de universiteit gebracht worden;
- de internationale faam beter benutten voor het aantrekken van buitenlandse studenten.

---

¹⁴ A.P. Verkaik, 2001, 'Landbouwkennisinstituten op hun taak berekend?', C.M.J. van Woerkom, 2001, 'Vaardig Innoveren' Beide zijn uitgegeven door het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster.

Bijlage

1 Adviesaanvraag Food Delta

2 Overzicht publicaties

adviezen

RLG 97/2	Tien voor de toekomst advies t.b.v. beleidsagenda landelijk gebied 21 ^e eeuw (augustus 1997)
RLG 97/3	Stad en land in groen verband advies over de ordening van stad en land (augustus 1997)
RLG 97/4	Nieuw land ontwikkelen: zinnig of onbezonnen? advies over de zinnigheid van nieuw land-oplossingen voor mainports, woningbouw, landbouw, natuur of recreatie (oktober 1997)
RLG 98/2	Van waarden, opportunisme en vergetelheid advies over het bestuur van het landelijk gebied (mei 1998)
RLG 98/3	Leven en laten leven advies over de kustvisserij en de natuur in kustgebieden (maart 1998)
RLG 98/4	Grote projecten: als het moet, dan ook goed advies over grootschalige ingrepen en de kwaliteit van het landelijk gebied (april 1998)
RLG 98/5	Overvloed en schaarste: water als geld advies over de gevolgen van klimaatverandering, zeespiegelrijzing en bodemdaling (juni 1998)
RLG 98/6	Vaste waarden, nieuwe opties advies over natuur, recreatie en de publieke zaak (september 1998)
RLG 98/7	Zorg en vertrouwen: de basis voor de voedselproductie in de 21 ^e eeuw (oktober 1998)
RLG 98/8	Natuurbeleid dat verder gaat advies over voortgang en vernieuwing van natuurbeleid (november 1998)
RLG 98/9	Het toekomstperspectief voor LNV advies n.a.v. de beleidsagenda (ongevraagd) (november 1998)
RLG 99/2	Made in Holland advies over landelijke gebieden, verscheidenheid en identiteit (maart 1999)
RLG 99/3	Voor een open toekomst advies over ontwikkelingsperspectief voor IJsselmeergebied (juni 1999)
RLG xxxx	Geleid door kwaliteit interimadvies landelijke gebieden en 5 ^e nota ruimtelijke ordening (mei 1999)
RLG xxxx	LNV tussen Europa en de regio interimadvies (juni 1999)
RLG xxxx	LNV tussen Europa en de regio tweede interimadvies, randvoorwaarden en uitvoering Rurale OntwikkelingsPlannen (september 1999)
RLG 99/4	Grondbeleid voor groene functies advies over gericht grondbeleid voor de realisering van ruimte voor groene functies (december 1999)
RLG 00/1	LNV tussen Europa en de regio: de nieuwe opgaven (maart 2000)
RLG xxxx	Landelijk Gebied in 2010 een verkenning (maart 2000)
RLG 00/3	Het belang van samenhang advies over ontwikkeling, afstemming en integratie in het landelijk gebied (september 2000)
RLG 00/5	Wonen in het landelijk gebied advies over de Ontwerp-Nota Wonen (september 2000)
RLG 01/2	De natuur van het draagvlak advies over versterking van de politiek-maatschappelijke basis voor natuurbeleid (december 2000)
RLG 01/3	Kansen voor de biologische landbouw advies over de kansen voor de biologische landbouw in Nederland tot 2015 (december 2000)
RLG 01/4	Bergen met beleid signaaladvies t.b.v. de implementatie van waterberging en waterbuffering in beleid en uitvoeringsplannen (mei 2001)
RLG 01/5	Agribusiness: steeds meer business, steeds minder agri advies over de vestigingsvoorwaarden voor internationale 'agribusiness' (februari 2001)
RLG 01/6	Vóór het kalf verdronken is... advies over de toekomst van de dierhouderij in Nederland (juli 2001)

RLG 02/4	Terug op de grond en weer tussen de mensen advies over 'Food Delta' (april 2002)
----------	---

briefadviezen

RLG 99/5	Briefadvies inzake de CO ² -problematiek in het kader van het verdrag van Kyoto
RLG 99/6	Briefadvies over de Noordtak van de Betuwelijn
RLG 00/2	Briefadvies over het Stimuleringskader voor het landelijk gebied
RLG 01/7	Briefadvies over de Nota Architectuurbeleid
RLG 01/8	Briefadvies over het vergunningvrij bouwen en het welstandstoezicht
RLG 02/1	Briefadvies over de positie van het groene onderwijs
RLG 02/2	Briefadvies reactie op de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, deel 3

algemene informatie

RLG 97/1	Introductie en werkprogramma 1997-1998 (april 1997)
RLG 98/1	Jaarverslag 1997 (januari 1998)
RLG 99/1	Jaarverslag 1998 incl. verslag symposium d.d. 12 november 1998 (januari 1999)
RLG 00/4	Evaluatie 1997-2000 rapport van een externe evaluatiecommissie o.l.v. mr. F.J.M. Houben (juli 2000)
RLG 00/6	Jaarverslag 1999
RLG 01/1	Jaarverslag 2000
RLG 02/3	Jaarverslag 2001 en werkprogramma 2002

Alle publicaties staan op de website van de Raad voor het Landelijk Gebied (www.rlg.nl) en zijn desgewenst te 'downloaden'. De publicaties zijn kosteloos via het secretariaat te bestellen.

